

AHFEŞ el-EVSAT

(الأخفش الأوسط)

Ebû'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mücâşîf
el-Belhî el-Ahfeş el-Evsat
(ö. 215/830 [?])

Basra dil mektebinin tanınmış âlimi.

Aslen Belhli olup Basra'da yaşadı. Mücâşi' b. Dârim oğullarının âzatlısıydı. Ahfeş lakabıyla tanınan Arap dil âlimlerinin tarihî sıra itibarıyla ikincisi ve en meşhur olanıdır. Ahfeş el-Ekber (el-Kebir) diye bilinen Ebû'l-Hattâb'dan sonra bir müddet Ahfeş el-Asgar (es-Sagir) lakabı ile anıldı. Ancak bu unvan daha sonra yetişen Ali b. Süleyman'a verilince kendisi tabakat yazarlarınınca Ahfeş el-Evsat diye anılmaya başlandı ve nahiv sahasındaki otoritesi sebebiyle Ahfeş denilince ilk akla gelen o oldu. Tahsilini Basra'da tamamladı. En meşhur hocası, yaşça kendinden küçük olan Sîbeveyhi'dir. Hocasının hocalarından da okumuştur.

Ahfeş el-Evsat, Sîbeveyhi'nin en güçlü ve en meşhur talebesi, aynı zamanda yakın dostu oldu. Hocasının ölümünden sonra da onun *el-Kitâb*'ını okuttu ve bu eseri ilim dünyasına tanıttı. Hocasî Sîbeveyhi, Bağdat'ta Kisâî ile yaptığı meşhur münazarada yenik sayılınca Basra'ya döndü; uğradığı haksızlığı Ahfeş'e anlattı ve Ahvaz'a gitti. Ahfeş de Kisâî ile görüşmek üzere Bağdat'a hareket etti. Kisâî'ye yönelttiği sorularla onu zor durumda bırakmasına rağmen Kisâî'nin yakın ilgisini gördü ve onun isteği üzerine yanında kalarak çocuklarına ders verdi; kendisine de Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ını okuttu. Yine Kisâî'nin ısrarı üzerine *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserini yazdı. Daha sonra Kisâî ile talebesi Ferrâ bu eseri örnek alarak aynı isimdeki kitaplarını yazdılar.

Nahivden başka kelâm, tefsir ve aruzla da meşgul oldu. Bununla beraber çalışmalarının ağırlık noktasını dil konuları teşkil etti. Halîl b. Ahmed'in on beş bahirlik aruz sistemine *el-habeb* veya *el-mütedârik* adıyla bir bahir daha ekleyerek aruz bahirlerini on alta çıkardı. Sîbeveyhi'ye birçok konuda muhalefet ederek farklı görüşler ileri sürdü. Bu görüşlerin birçoğunu benimseyen Küfeli dil âlimleri daha sonra Küfe dil mektebini meydana getirdiler. Talebeleri arasında Ebû Osman el-Mâzinî, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Riyâşî ve Kisâî gibi âlimler vardır. Onun Mu'tezile mezhebinden ol-

duğu bilinmektedir. Muhtelif kaynaklarda 210 (825), 215 (830) veya 221 (836) yılında vefat ettiği kaydedilmektedir.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Kavâfi*. İlk defa 1970 yılında Dr. İzzet Hasan tarafından Şam'da, ikinci defa Ahmed Râtub en-Neffâh tarafından 1974'te Beyrut'ta yayımlanmıştır. 2. *Me'âni'l-Kur'ân*. Dr. Fâiz Fâris'in tahkik ettiği ve 1979 yılında iki cilt halinde Kuveyt'te basılan eseri ayrıca Abdülemîr Muhammed Emîn el-Verd de neşretmiştir (Beyrut 1985). 3. *Kitâbü'l-'Arûz*. Tek nüshası Tanta Ahmedîyye Kütüphanesi'nde (nr. 38/4865) bulunan on dört varaklık bir risâleyi Seyyid el-Bahrâvî Kahire'de yayımlanan *Fuşûl* dergisinde neşretmiştir (1986, VI, sy. 2, s. 125-161). Diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü'l-Evsat fi'n-naḥv*; *Kitâbü'l-Mekâyis fi'n-naḥv*; *Kitâbü'l-Mesâ'ili'l-kebir*; *Kitâbü'l-Mesâ'ili's-sagîr*; *Kitâbü Şifâtü'l-ganem ve elvânihâ ve 'ilâcihâ ve esnânihâ*; *Kitâbü'l-Vâhid ve'l-cem' fi'l-Kur'ân*; *Kitâbü't-Taşrif*; *Kitâbü'l-Aşvât*; *Kitâbü'l-Erba'a*; *Kitâbü'n-Nevâdir*; *Kitâbü'l-İştikâk*; *Kitâbü'l-Garibi'l-Kur'ân ve'l-Garibi'l-ḥadis*.

BİBLİYOGRAFYA :

Sirâfî, *Aḥbârü'n-naḥviyyîn el-Baḥriyyîn* (nşr. F. Krenkow), Paris 1936, s. 4; İbnü'n-Medîm, *el-Fihrist*, Beyrut 1398/1978, s. 77-78; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'* (nşr. Ahmed Ferîd Rifâî), Kahire 1355-57/1936-38 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), XI, 224-230; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhür-ruvât* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1369-93/1950-73, II, 36-43; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, II, 380-381; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 206-208; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 258-260; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1384/1964 — Beyrut 1399/1979, I, 590-591; *Keşfüz-zunûn*, I, 201; II, 1207, 1387, 1391, 1392, 1438, 1451, 1463, 1670, 1729, 1730, 1792; Tâhâ er-Râvî, *Târîḫü 'ulûmi'l-luġati'l-'Arabiyye*, Bağdat 1949, s. 94; Sezgin, *GAS*, II, 613; VIII, 80; IX, 68-69, ayrıca bk. İndeksler; Şevki Dayf, *el-Medârisü'n-naḥviyye*, Kahire 1968, s. 94-108; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 61; a.mlf., "Mütedârik", *İA*, VIII, 853; Ö. Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1973-74, I, 323-324; Fâiz Fâris, *Me'âni'l-Kur'ân* [Ahfeş el-Evsat], Kuveyt 1400/1979, Mukaddime, s. 13 vd.; Ömer Ferrûh, *Târîḫü'l-edebi'l-'Arabî*, I, 217-218; Zirikî, *el-'A'lâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, III, 101-102; Abdülemîr Muhammed Emîn el-Verd, *Menhecü'l-Ahfeşî'l-Evsat fi'd-dirâseti'n-naḥviyye*, Beyrut-Bağdat 1395/1975; Mahmûd Hüsni Mahmûd, "Min Mevâzi 'il ḥalî beyne'l-Eḥâfiş en-nuḥât", *MMLA'ür*, sy. 17-18 (1402-1403/1982), s. 35-54; Seyyid el-Bahrâvî, "Kitâbü'l-'Arûz", *Fuşûl*, VI/2, Kahire 1986, s. 125-126; Brockelmann, "Ahfeş", *İA*, I, 156-157; a.mlf.—Ch. Pellat, "al-Akhfash", *EI²* (Fr.), I, 331.

İNCİ KOÇAK

AHIR

(bk. İSTABL, MİRÂHUR).

AHISKA

Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde bir şehir.

Akıska, Ahışa olarak da bilinen ve günümüzde Akhaltsikhe adını taşıyan şehir Posof ırmağı üzerinde kurulmuş olup Türkiye sınırına 15 km. uzaklıktadır. XIX. yüzyılın sonlarında 30.000'e ulaşan nüfusu, 1968 sayımında 18.000 olarak tesbit edilmiştir.

Ahıska, Gürcüce "yeni kale" anlamına gelen *ahal-tsihenin* Türkçe ve Farsça şeklidir. Bölge ilk İslâm fetihleri sırasında Hz. Osman'ın hilâfeti döneminde Şam Valisi Muâviye'nin kumandanlarından Habîb b. Mesleme tarafından fethedildi (642). Selçuklular zamanında Alparslan tarafından ele geçirilen (1068) Ahıska, 1267-1268 yıllarında Moğollar'ın hâkimiyeti altına girdi. Daha sonra bölgedeki mahallî valiler yarı bağımsız olarak atabeg unvanını aldılar. Ahıska, Ardahan, Artvin kesimlerinin idarecileri olan atabegler, 1268-1578 tarihleri arasında bölgenin yönetimini ellerinde tuttular ve bu dönemde İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu devletlerine bağlı kaldılar. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi sırasında dolaylı olarak yardımcıları görülen Ahıska atabegleri, Lala Mustafa Paşa'nın Çıldır Savaşı (1578) sonunda Osmanlı idaresine girdiler. Son atabeg Minûçihir bağlılığını bildirerek müslüman oldu ve Mustafa Paşa adını aldı. Bu tarihten sonra Ahıska yeni kurulan Çıldır eyaletinin merkezi haline getirildi. Ancak Çıldır'ın savaşlarda harap olması üzerine Ahıska eyalet oldu. Bir ara Safevîler'in eline geçen şehir, 1635'te Osmanlılar tarafından geri alındı. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Edirne Antlaşması'yla Rusya'ya terkedildi. Ahıska'nın Rusya'nın eline geçmesi halk arasında büyük üzüntü yarattı ve pek çok ağdın söylenmesine sebep oldu. 1853-1856 Osmanlı-Rus savaşlarında Osmanlı ordusuna yardımcı olan Ahıska'lılar, savaş sonunda Rusya'nın baskısından kaçarak Erzurum'a sığındılar. 1918 Mondros Mütarekesi'ne göre Ahıska ve Ahilkelek sancakları, merkezi Kars olan yerli geçici hükümete (Millî Şûra Teşkilâtı) katıldılar. Millî Gürcistan hükümeti Ha-